

***Naoorlogse ruimtelijke ontwikkeling van
de stad Groningen: de Korrewegwijk
(1947-1956), planvorming, beschrijving
en analyse***

Bregit Jansen – Bureau ArEA

04-05-1999

*In opdracht van:
Dienst RO/EZ Groningen,
afd. Bouw,- woningtoezicht & Monumenten*

Afbeelding 1
luchtfoto Korrewegwijk

Inhoud

Statement

1.0 Inleiding en situering

2.0 Morfologie van het gebied, ontwikkelingsgeschiedenis tot 1947

3.0 Planontwikkeling 'Noorderhoogebrug, Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk' (1947-1949)

3.1 Planologisch kader: uitbreidingsplan van 1938-1940

3.2 Doelgroep en het programma van eisen

3.3 Planintenties

3.4 Planproces

4.0 Het uitbreidingsplan (1949 – 1956)

4.1 De stedenbouwkundige structuur: infrastructuur en verkaveling

4.2 Woningtypen

4.3 Openbare ruimte: groenvoorziening, straten en pleinen

4.4 Gerealiseerd plan

5.0 Analyse van het plan

6.0 Ontwikkelingen na realisatie (1956 – 1999)

6.1 huidige situatie

6.2 recent beleid

- Wijkvolkshuisvestingsplannen (1993)

- Wijkvernieuwing

- Convenant Wijkvernieuwing Groningen (1998)

6.3 Planvorming (1998-1999)

7.0 Waardenstelling van de wijk, poging tot waardering op basis van uniforme benadering

7.1 'Wat zeg je van m'n wijk'

7.2 Toelichting en conclusie

8.0 Bijzondere architectonische objecten en ensembles

9.0 Bijlagen

-Overzicht uitbreidingsplandossiers RO/EZ-archief

-Literatuur

-Geraadpleegde archieven

-Lijst van afbeeldingen

-Overzicht woningbouwprojecten

-Noten

Statement

De naoorlogse plannen voor de Korrewegwijk (deelplannen Noorderhoogebrug, Nieuw-Indische buurt en Selwerderwijk) zijn de eerste stappen die de nieuwe dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting ondernam in de richting van een grote bouwproductie, als invullingen van reeds gerealiseerde, vooroorlogse plannen en structuren. Deze productie werd op de eerste plaats gestuurd door bouweconomische motieven.

De naoorlogse delen van de Korrewegwijk nemen een logische, maar geen bijzondere plek in binnen het naoorlogse stedenbouwkundige gedachtegoed. Zij passen naadloos in de ruimtelijk sterk gefragmenteerde ontwikkeling van de wijk en in de wijze waarop in de rest van Nederland, direct na de oorlog gepoogd werd de enorme woningnood te verkleinen.

De naoorlogse delen van de Korrewegwijk zijn het resultaat van een ruimtelijke politiek die steunt op twee gedachten. Enerzijds is er sprake van een modern montagesysteem en de voorzichtige poging om een voor Groningen nieuw verkavelingstype, het open bouwblok te introduceren. Anderzijds is deze moderne methode en gedachte ingepakt in een traditioneel jasje van baksteen gevels en liguster hagen, waardoor een scherpe scheiding tussen het publieke en private domein gehandhaafd wordt.

1.0 Inleiding en situering

Deze studie is tot stand gekomen in het kader van het project Naoorlogse wijken in de gemeente Groningen. Het project richt zich in navolging van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) en het Monumenten Selectie Project (MSP) op de periode 1945 -1975. Per wijk is een inventarisatie, analyse en waardenstelling gemaakt van de stedenbouwkundige structuur en de daarbinnen gerealiseerde architectuur. In deze studie wordt van de naoorlogse delen van de Korrewegwijk verslag gedaan. Het verslag is opgebouwd uit enkele beschrijvende onderdelen (achtereenvolgens de morfologie, de planontwikkeling, het uitbreidingsplan en de ontwikkelingen na realisatie) en een tweetal onderdelen (de analyse en waardering) die de wijk ontleden en daaraan enkele conclusies verbinden.

In het oostelijk deel van de stad Groningen neemt de Korrewegwijk geen centrale positie in. De bestaande infrastructuur van het Van Starckenborghkanaal, het Eemskanaal en het Oosterhamrikkanaal delen het oosten van de stad op in drie betrekkelijk individuele gebieden. De Korrewegwijk in het noorden, de Oosterparkwijk en het bedrijventerrein Eemshaven in het zuiden, en het stadsdeel noordoost aan de noordoostzijde van het Van Starckenborghkanaal.

In de betrekkelijk lange periode van 1919 tot 1965 werd de Korrewegwijk, aan de hand van diverse algemene plannen van uitbreiding, deelplannen en wijzigingen daarop, in meerdere fasen gerealiseerd. Het werd gerealiseerd tussen de Nieuwe Ebbingestraat en de Noorderstationstraat in het zuiden, het Oosterhamrikkanaal in het zuidoosten, het Van Starckenborghkanaal in het noorden en de spoorlijn naar Delfzijl - Roodeschool in het westen. Het gebied behoorde vanaf de 15^e eeuw tot de stad Groningen. Het grenst aan de noordzijde aan het voormalig grondgebied van de gemeente Noorderhoogebrug.

2.0 Morfologie van het gebied, ontwikkelingsgeschiedenis tot 1947

Morfologie van het gebied, gebaseerd op de wijkbeschrijving 'Korrewegwijk', die tot stand kwam in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project 1850-1940.

Het laaggelegen gebied ten noordoosten van de Hondsrug werd op historische kaarten de 'Oosterstadshamrik' genoemd. Deze polder werd in het noordoosten, ongeveer op de plaats van het huidige Van Starckenborghkanaal, begrensd door het Selwerderdiepje. Door de lage ligging, de zware klei en beperkte afwatering was het gebied ongeschikt voor akkerbouw, het werd voornamelijk gebruikt als weidegrond.

De Topografisch-Militaire Kaart 1864 toont een bloksgewijze verkaveling die wordt doorkruist door enkele wegen. De St. Walfridusweg, waarvan een restant nog loopt van Noorderhoogebrug naar Zuidwolde (Wolddijk), was al sinds 800 de uitvalsweg naar het noorden van de provincie. De weg kruiste het Selwerderdiepje iets ten zuiden van de huidige Korrewegbrug. Rond het jaar 1400 moet op die locatie een brug over de Hunze gelegen hebben. Langs het Damsterdiep liep de doorgaande weg die de stad over land verbond met het noordoosten van de provincie.

Na de slechting van de wallen in 1878 werd de oostelijke stadsgracht, die iets ten zuidwesten van de huidige Petrus campersingel liep, vergraven tot "verbindingskanaal" dat het Damsterdiep verbond met het Boterdiep in het noorden van de stad. Dit "verbindingskanaal" werd gedempt rond 1900. Het huidige verbindingskanaal, tevens van oorsprong stadsgracht aan de zuidkant, tussen de Ooster- en Westerhaven bleef wel gehandhaafd. Het gedeelte van het Boterdiep langs de Bedumerweg bestond in ieder geval sinds 1616 en werd 'kleisloot' genoemd. Op de topografische kaart van 1864 is aan het Boterdiep, ter hoogte van de huidige Soendastraat een oliemolen ingetekend. Aan de Korreweg stond op de plek tussen de huidige Ambonstraat en het Floresplein een armenhuis van de Nederlands Hervormde Diaconie.

Puntsgewijze ontwikkelingsgeschiedenis van de vooroorlogse delen van de Korrewegwijk .

Aan het einde van de 19^e eeuw werd ten noorden van het kanaal dat het Damsterdiep verbond met het Boterdiep slechts weinig gebouwd. Vanaf 1870 verrees aan de Roodeweg de eerste bebouwing. Dit particuliere initiatief breidde zich uit tot de 1e en 2e Hunzestraat, de Fivelstraat, de Singelweg, de Nieuwe Ebbingestraat en het begin van de Bankastraat en de Korreweg. Vanaf 1910 werd het terrein ten noordwesten van de Korreweg op een planmatige wijze door enkele woningbouwverenigingen ontwikkeld. Dat was het startsein voor een enorme serie plannen die in grote lijnen het Plan van uitleg van de Gemeente Groningen volgde. Het plan werd in navolging van de Woningwet in 1905 opgesteld door Mulock Houter en door de gemeenteraad vastgesteld in 1906. In het deelplan 'Oosterstadshamrik' werd het terrein voor industrie, handel en arbeiderswoningbouw bestemd. De volgende deelplannen werden gerealiseerd op basis van het uitbreidingsplan Mulock Houter:

*1909-1911 ontwikkeling van het eerste Groningse complex van 87 arbeiderswoningen aan de westzijde van de Bedumerweg, door de speciaal daarvoor opgerichte N.V. 'Woningbouwvereniging Volkshuisvesting', naar ontwerp van P. van der Wint;

*1910-1921 ontwikkeling van de Biltonstraat, het Deliplein, het Sabangplein, de Pandangstraat, de Atjehstraat en een deel van de Sumatralaan door de 'Vereeniging tot opruiming of verbetering van slop- en gangenwoningen', opgericht in 1908, onder voorzitterschap van W.A. Scholten;

*1914-1915 bouw van een complex van 185 woningen aan de westzijde van de Bedumerweg, door de 'Maatschappij ter verbetering van woningtoestanden' op grond van de zoon van haar voorzitter W.A. Scholten;

*1917-1921 bouw van plan de 'oude' Hoogte in vijf fasen, naar een stedenbouwkundig ontwerp van Mulock Houwer (1915) en architectonisch vormgegeven door de architecten A.Th. van Elmpt, B. Kazemier en P. van der Windt;

*ca.1920 bouw van een complex arbeiderswoningen aan de vork die gevormd wordt door het Borneoplein, de Sumatralaan en Javalaan door woningbouwvereniging Volkshuisvesting;

*1922 bouw van scholencomplex (MTS en Ambachtsschool) aan de Petrus Driessenstraat en de C.H. Petersstraat;

*1924 particuliere ontwikkeling van het Bernoulliplein;

*1926-1929 particuliere ontwikkeling van de Balistraat en de rest van de Padangstraat;

*tot 1930 particuliere ontwikkeling van het gebied ten zuidwesten van de J.C. Kapteijnlaan;

*1931-1932 de ontwikkeling 'nieuwe' Hoogte, de bouw van 144 woningwetwoningen naar een stedenbouwkundig ontwerp van het Bureau voor Gemeentewerken en architectonisch vormgegeven door de architecten Kazemier & Tonkens;

*1933 particuliere ontwikkeling van de Ambonstraat, de Madoerastraat, de zuidzijde van het Floresplein en de Korreweg tussen Ambonstraat en Floresplein;

*1934 sloop armenhuis van de Nederlands Hervormde Diaconie en de bouw van tweede hofje voor ouden van dagen: 'Rustoord' en het bijbehorende gasthuis: 'Ubbenagasthuis';

*1935 de ontwikkeling van een complex van 58 arbeiderswoningen aan de Bankastraat, Sumatralaan en de Biltonstraat door de Maatschappij ter verbetering van woningtoestanden;

Het daaropvolgende uitbreidingsplan werd in 1928 opgesteld door Berlage en was van groot belang voor de verdere ontwikkeling van de Korrewegwijk. (Het plan werd voor goedkeuring herzien in 1932, in 1936 vastgesteld door de gemeenteraad, in 1939 met uitzondering van enkele delen door de Kroon en in 1940 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. In 1942 werden de aanvullingen die de Kroon verlangde goedgekeurd en ontstond een volledig uitbreidingsplan.) De volgende deelplannen werden gerealiseerd op basis van het uitbreidingsplan van Berlage en Schut:

*1933 bouw van een hofje voor ouden van dagen aan de Tellegenstraat door de dienst Gemeentewerken;

*1934 bouw van Sionskerk op de hoek van de Korreweg en het Floresplein;

*ca.1935 particuliere ontwikkeling van de Celebesstraat, de Ceramstraat, het laatste deel van de Korreweg en het meest oostelijke deel van de Molukkenstraat;

*1937 bouw van een hofje voor ouden van dagen aan de Ceramstraat, ontworpen en gebouwd door de Dienst Gemeentewerken;

*ca.1938 bouw van twee complexen arbeiderswoningen aan de Floresstraat, de Menadostraat en de Palembangstraat;

*tot 1940 particuliere ontwikkeling (luke middenstandswoningen) van het gebied gelegen tussen J.C. Kapteijnlaan en het huidige Molukkenplantsoen, m.u.v. de Petrus Hendrikszstraat die werd gebouwd door woningbouwvereniging Volkshuisvesting.

Afbeelding 2

De Oosterhamrik, detail van de Topografisch-Militaire kaart, 1864.

Afbeelding 3
Plan van uitbreiding (1906). Gefaseerde opbouw.

3.0 Planontwikkeling 'Noorderhoogebrug , de Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk' (1947-1949)

De naoorlogse ontwikkeling van de Korrewegwijk bestaat in basis uit de invulling van drie nog niet ontwikkelde zones in het gebied. Dat zijn in volgorde van ontwikkeling: De Nieuw-Indische Buurt (ook wel Oost-Indische buurt genoemd), dit is het gebied gelegen tussen Soendastraat en Semarangstraat. De Selwerderwijk, de buurt gelegen tussen de Asingastraat en de Noorderstationstraat en Noorderhoogebrug, de huidige West-Indische buurt, ingeklemd tussen het Van Starckenborghkanaal en het Molukkenplantsoen. De eerste twee zones hadden met elkaar gemeen dat er een woningbouwbestemming op rustte, dit in tegenstelling tot Noorderhoogebrug, dat bestemd was voor industrie. De industriebestemming van diverse gebieden, zoals 'Oosterhoogebrug' en de zones langs het Noord-Willemskanaal, het Oosterhammerikkanaal en het Reitdiep stonden vanaf 1936 ter discussie omdat de visie op de positie van industrieterreinen in de stad in beweging was. Omwille van de volksgezondheid en hygiëne gingen er meer en meer stemmen op voor een strikte scheiding van industrie en wonen. Daarnaast speelden de vraag naar grotere kavels en goedkopere bouwgrond een rol. Binnen de stedenbouwkundige opgave was geen ruimte voor deze specifieke vorm van functionele vermenging. Tot 1947 werd Noorderhoogebrug buiten die discussie gehouden totdat het idee werd ontwikkeld om het terrein in navolging van Oosterhoogebrug voor woningbouw te bestemmen.

In de hierna volgende onderdelen van de wijkbeschrijving zullen deze drie zones, dat zijn Noorderhoogebrug, de Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk daar waar er geen direct verband bestaat, onafhankelijk van elkaar worden behandeld.

3.1 Planologisch kader : uitbreidingsplan van 1938-1940

A.Noorderhoogebrug

Kort na de oorlog had de stad zo'n 138.000 inwoners. Het had te kampen met een in puin geschoten en vervallen binnenstad, enorme woningnood en armoede. Er werd veel werk verzet om het openbare leven weer op gang te brengen. Verder moest de woonomgeving weer worden opgebouwd en uitgebreid. En men wilde de algemene leefomstandigheden verbeteren. In 1947 riepen B&W ter vervanging van de vooroorlogse dienst Gemeentewerken, een dienst Openbare Werken en een dienst der Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting in het leven. Deze laatste genoemde begon onmiddellijk met het voorbereiden van partiële wijzigingen inzake de bestemming van de doorlopende industriestreek langs het Van Starckenborghkanaal. Deze door Berlage en Schut in 1928 ontworpen industriestreek die gedeeltelijk binnen de grenzen van de Oosterparkwijk lag, stond vanaf 1936 ter discussie: Gedeputeerde Staten keurden het uitbreidingsplan in 1937 niet goed. In een toelichting werd de afkeuring beargumenteerd: *'Verscheidene der aangegeven industrieterreinen zijn van onvoldoende diepte voor bedrijven met eenige uitbreidheid, terwijl ook de aanwezigheid van een publieke weg tusschen deze terreinen en het water in de meeste gevallen door de industrie niet wordt gewenscht. Verscheidene dezer terreinen zullen dus wegens ongeschiktheid aan de gegeven oppervlakte moeten worden onttrokken'*. Tot deze terreinen werd de industriestreek die ingeklemd lag tussen het nog niet gedempte Boterdiep, het in aanleg zijnde Molukkenplantsoen, het Oosterhamrikkanaal en het Van Starckenborghkanaal niet gerekend. Pas in 1947

werd in een aanvulling op het uitbreidingsplan van 1938-1940 besloten tot een projectie van woningbouwcomplexen in een semi-geopende blokverkaveling. Deze beslaan ruim tweederde van het oppervlakte van het gehele terrein. Het overgebleven deel, dat grensde aan het grondgebied van de gemeente Noorddijk, werd in datzelfde uitbreidingsplan volgens de oude bestemming grotendeels ingenomen door bedrijfsterreinen. Hier werd aan kleine beginnende bedrijfjes gelegenheid geboden nieuwbouw te plegen in een vrije verkaveling. Op een kleine strip, gelegen aan de zuidoostzijde van de Korreweg, werd ruimte gereserveerd voor scholenbouw.

B. De Nieuw-Indische Buurt

Dit deel van de Korrewegwijk bestaat uit de Soendastraat, Bandoengstraat, Palembangstraat, Menadostraat, Floresstraat, Medanstraat, Timorstraat, Bataviastraat, Soerabajastraat, Semarangstraat, Celebesstraat, Ceramstraat en de Molukkenstraat. De buurt is grotendeels, m.u.v. het deel dat ingeklemd ligt tussen Timor- en Soendastraat, binnen het bestaande kader van het vooroorlogse uitbreidingsplan van Berlage en Schut tot stand gekomen. Daarvoor was geen deelplan of wijziging van het uitbreidingsplan nodig, waardoor er geen officieel programma van eisen is vastgesteld.

C. Selwerderwijk

In het plan van uitbreiding van 1905 was het terrein dat nu bekend staat als 'De Hoogte' onderdeel van een grote tuinstad aan de noordoostzijde van de binnenstad. Vanuit die gedachte, die Mulock Houwer vertaalde in een deelplan (1915), zijn de vooroorlogse delen van de buurt gerealiseerd. Het naoorlogse deel van de buurt is uiteindelijk ontstaan als een meer gedetailleerde invulling van het uitbreidingsplan dat in de periode 1938-1940 geldigheid verkreeg. Hiervoor werd een wijziging ingediend. Deze initiatieven om dit gebied als woonwijk te ontwikkelen bestonden reeds vanaf 1916. Toen de Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden haar eerste complex arbeiderswoningen had afgeleverd liet zij haar blik vallen op het gebied ten westen van de Bedumerweg. Daar lagen tot aan de spoorlijn naar Delfzijl weilanden, die gedeeltelijk in bezit waren van de gemeente en gedeeltelijk eigendom waren van de weduwe Dopheide. De weduwe was bereid om haar gronden te verkopen maar voor een extreem hoge prijs, waarover niet te onderhandelen viel. De gemeentelijke strook alleen was te smal om te bebouwen. Dit betekende een vroegtijdig einde van de plannen, ook de gemeentelijke uitbreidingsplannen vielen daarmee in het water. Kort voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog pakte de Maatschappij de plannen weer op en begon opnieuw met onderhandelingen met de weduwe Dopheide. De onderhandelingen gingen gepaard met een verzoek aan de gemeente tot onteigening van de grond ten gunste van woningbouw. De oorlog vertraagde de ontwikkelingen. Op 27 september 1948 kreeg de corporatie de gemeentelijke toezegging slechts een deel van dit gebied te mogen bebouwen. Het resterende gebied werd toegewezen aan Concordia, een kleine corporatie die in de ogen van de gemeente ook een kans moest krijgen.

Afbeelding 4

Detail structuurplan 1928. In geel de geplande industriegebieden en in rood de geplande gesloten bouwblokken.

Afbeelding 5
Uitbreidingsplan Groningen, 1938-1940. Kwam na diverse aanpassingen en aanvullingen op het plan van Berlage uit 1928 tot stand.

3.2 Doelgroep en het programma van eisen

A. Noorderhoogebrug

In Noorderhoogebrug werd voor twee specifieke doelgroepen gebouwd. Arbeiders, in het bijzonder de werknemers van het aangrenzende industriegebied, en middenstanders, waaronder werkgevers die opereren vanuit datzelfde industriegebied. De verhouding tussen het te bouwen percentage arbeiderswoningen en middenstandswoningen in de wijk werd vastgesteld op 68:32. Er werd voorgenomen alle leeftijdscategorieën in de buurt te vertegenwoordigen, onder andere bejaarden. Het totaal aantal woningen zou 1.000 bedragen.

Noorderhoogebrug is inclusief industrieterreinen 56.5 ha. groot, binnen het totale plangebied werden door de gemeente verschillende bestemmingen aangewezen, waarvan 22.2 ha bestemd was voor woningbouw, bijzondere bebouwing en bedrijven.

Woningbouw	10.2 ha	18%
Industrieterrein	12.0 ha	21.5%
Plantsoen, park, speel- en sportterrein	21.5 ha	38%
Wegen	12.8 ha	22.5%
Totaal	56.5 ha	100%

In het programma van eisen waren enkele voorzieningen op buurtniveau opgenomen, zoals: 16 winkels, een kleuterschool, twee lagere scholen, enkele kleine bedrijfsterreinen, enkele garageboxen, kleuterspeelplaatsjes in de gemeenschappelijke tuinen en een reserveterrein ten behoeve van bijzondere bebouwing.

Om de toename van het aantal leerlingen op te vangen werd in de parkstrook ruimte gereserveerd voor een openbare en een gereformeerde school voor lager onderwijs en een openbare lagere school. Als aanvulling op deze activiteiten werd in de groengordel tussen de Bedumerweg en de spoorbaan naar Delfzijl vier (school)sportvelden, een sportgebouw met turnruimte, kleedlokalen en een jeugdclubhuis geprojecteerd.

De bruto bebouwingsdichtheid (dat wil zeggen exclusief stedelijk groen, industrieterrein en het vaarwater) is 45 woningen per ha, netto is dat 18 woningen per ha. Dat is netto minder dan de vooroorlogse bebouwingsdichtheid. In 1995 werd de totale Korrewegwijk bewoond door 16.167 inwoners, dat is gemiddeld twee personen per woning en 97 inwoners per ha.

B Nieuw-Indische Buurt

In de Nieuw-Indische Buurt is voornamelijk gebouwd voor arbeiders. De middenstand kon de geplande winkels en bovenliggende woningen in de buurt invullen, maar waren als bevolkingsgroep in het bijzonder niet vertegenwoordigd. Deze verhouding sluit aan bij de wederopbouwpolitiek van de Rijksoverheid, die in het algemeen gericht was op de bouw van woningen voor de minst draagkrachtigen. Voor de Nieuw-Indische Buurt is geen deelplan of wijziging van het uitbreidingsplan ontworpen, waardoor er geen officieel programma of doelgroep is opgesteld en goedgekeurd.

C. Selwerderwijk

In de Selwerderwijk werd voor twee specifieke doelgroepen gebouwd, namelijk arbeiders en middenstanders. De verhouding tussen het te bouwen percentage arbeiderswoningen en middenstandswoningen in de wijk werd evenals in Noorderhoogebrug, vastgesteld op 68:32. Er werd voorgenomen alle leeftijdscategorieën in de buurt te vertegenwoordigen, onder andere bejaarden. Het totaal aantal woningen zou 1.000 bedragen.

3.3 planintenties

De planintenties zijn onder te verdelen in twee categorieën. Ten eerste de intenties die verankerd liggen in de tijdsgeest en uitdrukking geven aan de actuele maatschappelijke- en stedenbouwkundige ontwikkelingen. Ten tweede de intenties zoals die verwoord zijn in de toelichting op het uitbreidingsplan Noorderhoogebrug en Selwerderwijk. De grenzen tussen deze categorieën intenties zijn niet altijd even scherp, hierdoor ontstaan soms overlappingen.

Intenties die verankerd liggen in de tijdsgeest:

Woningnood

De meeste uitbreidingsplannen die direct na de oorlog werden opgesteld, werden ingegeven door de nijpende woningnood. Zo snel en goedkoop mogelijk zou met de beschikbare materialen aan de opbouw en uitbouw van de Nederlandse steden moeten worden gewerkt. In eerste instantie leidde dat vaak tot snelle invullingen van al bestaande vooroorlogse plannen; de invullingen voegden zich naar de reeds aanwezige stedenbouwkundige structuur en infrastructuur. De woningnood drong door tot het niveau van de woningtypologie; in de Korrewegwijk werd de toepassing van zogenaamde 'duplex- en triplexwoningen' vooraf in het programma van eisen vastgelegd.

Differentiatie

Woningdifferentiatie is een intentie die een duidelijke vertaling heeft gekregen in het uitbreidingsplan Noorderhoogebrug. Het toekomstige woningbestand werd opgebouwd uit diverse woningtypen, ten behoeve van de beoogde doelgroepen (arbeiders, middenstanders, bejaarden en werkende vrouwen). Hierbij werd een afwisseling in hoogte en oriëntatie van de bouwstroken nagestreefd. Het begrip woningdifferentiatie werd uitgedrukt in het aantal slaapkamers. Dit aantal werd op

twee wijzen uitgedrukt, als percentage binnen één aaneen gesloten bouwblok of als percentage binnen de totale wijk.

Oosterhoogebrug (de huidige Florakade en omgeving):

Binnen één bouwstrook zou 12% van de woningen 4 slaapkamers of meer moeten krijgen; 60% 3 slaapkamers; 25% 2 slaapkamers en 3% 1 slaapkamer.

Noorderhoogebrug:

Binnen deze wijk zou 12% van de ca. 1.000 woningen 4 slaapkamers of meer moeten krijgen; 60% 3 slaapkamers, 25% 2 slaapkamers en 13% 1 slaapkamer.

Economisch rendabel bouwen

Uit economische overwegingen heeft de Rijksoverheid in de naoorlogse periode de ontwikkeling van 'systeembouw' gestimuleerd en gesubsidieerd. De wens om de benodigde arbeid op de bouwplaats te verminderen -d.w.z aantal manuren en vakmanuren per woning- en de woningbouwproductie op te voeren heeft in de Korrewegwijk geleid tot het gebruik van het montagesysteem Rottinghuis. Dit systeem was gebaseerd op het gebruik van geprefabriceerde, standaard betonplaten. Aan systeembouw werden een aantal voorwaarden verbonden, onder andere dat de woningen kwalitatief niet onder mochten doen voor de overeenkomstige traditionele bouw¹. De bouwkraan van de firma Rottinghuis kon drie gestapelde bouwlagen verwezenlijken. Voor een vierde bouwlaag zou de aanschaf van een nieuwe bouwkraan, die ten tijde van de planning en bouw van de Korrewegwijk nog niet rendabel was, nodig zijn. Grootschalige toepassing van het systeem stuitte op verzet vanuit de lokale politiek; montagebouw vroeg immers om weinig geschoolde werkkrachten terwijl er een toenemende werkloosheid onder de bouwvakkers heerste.

Soberheid

Na de oorlog is een tendens naar vergaande 'versobering' in de architectuur zichtbaar. Deze werd in Groningen opgelegd door het gemeentebestuur. Het college meende daarmee de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting gunstig te kunnen stemmen en een groter woningcontingent toegewezen te krijgen. Indien door de woningbouwverenigingen afgeweken zou worden van de gemeentelijke aanwijzingen, mochten zij in het geheel niet bouwen en zou de grond aan een ander worden toegewezen.

Intenties die letterlijk zijn verwoord in de toelichting op het uitbreidingsplan:

Licht en ruimte

Licht en ruimte zijn ruimtelijke kwaliteiten die in de naoorlogse plannen een belangrijke rol speelden. De handhaving van de voorgeschreven bouwstrookdiepte, dat is de afstand tussen de voor- en achtergevelrooilijn, garandeerde de vrije zon- en lichtinval in de woning. De ontwerpers gaven daaraan een hoge prioriteit. Bij het ontwerp van Noorderhoogebrug, maar ook bij de invulling van de Selwerderwijk werd aan de druk van de gemeenteraad inzake de mogelijkheid tot vrijstelling van de bouwstrookdiepte weerstand geboden.

Groenzones

De groenzones in de wijk zijn vanuit een tweetal programmatische intenties te beschrijven. Ten eerste zouden de groenzones moeten functioneren als recreatieplek; de 'wandel'-parken zouden een veilig speelveld voor de kinderen en een ontmoetingsplek voor alle bewoners van de omliggende woningen moeten zijn. Daarnaast werd er ruimte gereserveerd voor sportterreinen. Ten tweede is er sprake van groeninrichting met een primair esthetische intentie, in de vorm van de collectieve of private voortuinen en openbare plantsoenen aan de kopse kant van de bouwblokken. De voortuinen zijn meestal ingericht met lage liguster hagen, grasveldjes en bloemperken. De openbare plantsoenen vooral met diverse soorten middelhoge heesters.

Hoogbouw

Voor de oorlog werd het provinciale karakter van de stad Groningen doelbewust in stand gehouden. Het bebouwingsvoorschrift t.a.v. de bouwhoogte was daarmee in overeenstemming, er mochten maximaal twee woningen van 1 à 2 bouwlagen boven elkaar worden gebouwd. Na de oorlog veranderde die instelling radicaal. Het bouwen van drie en vier gestapelde woningen (meestal een bouwlaag per woning) werd door de aanpassing van het bebouwingsvoorschrift in 1948 mogelijk. Zelfs flats van 8 tot 10 woonlagen werden toegelaten, in eerste instantie alleen als accenten van de oude vestingrand, later ook in de uitbreidingswijken. De sterke drang om het provinciale imago van de stad te veranderen, iets wat door de ontwerpers verwoord werd in diverse artikelen in actuele vakbladen leidde ertoe dat 'hoogbouw' boven op de twee woonlagen in de naoorlogse delen van de Korrewegwijk een belangrijk item was.²

3.4 Planproces

Net als in de rest van Nederland werd in Groningen na 1945 gepoogd de enorme woningnood op te lossen. Ter ondersteuning van de 'Wederopbouwwet in het kader van uitbreidingsplannen' stelde de Rijksoverheid subsidies ter beschikking aan de lokale overheden om het woningtekort te verkleinen en krotten op te ruimen.

A. Noorderhoogebrug

Het uitbreidingsplan 'Noorderhoogebrug' dat als basis voor de uitvoering zou gelden werd gemaakt in de jaren 1947-48; tijdens de raadsvergadering van 28 november 1949 werden de Toelichting en Bebouwingsvoorschriften van het plan (tezamen met het uitbreidingsplan voor Oosterhoogebrug, de huidige Florakade en omgeving) vastgesteld. Gedeputeerde Staten verleende op 3 februari 1950 goedkeuring aan het plan dat in de tien daaropvolgende jaren zou worden uitgevoerd. Het uitbreidingsplan bestond uit een schetsplan van de stedenbouwkundige structuur en een schriftelijke toelichting daarop.

De hoofdstructuur, de bestemmingen en de groenstructuur vormen de verschillende lagen van het schetsplan. In de toelichting komen termen als 'wijkgedachte' en 'wijkvorming' niet voor. Noorderhoogebrug werd ontworpen als een woonbuurt, als een invulling van dat deel van het vigerende plan van uitbreiding van de stad Groningen (1938-1940) dat betrekking heeft op de Korrewegwijk.

B. Nieuw-Indische Buurt

In het kader van de Wederopbouwwet is de Nieuw-Indische Buurt in de jaren 1948-1962 afgebouwd. Voor deze woonbuurt werd geen nieuw uitbreidingsplan ontworpen, ondanks de kleine afwijking van het uitbreidingsplan in onderdelen van de gemeente Groningen (1938-1940). Dit betreft het gebied gelegen tussen de Timorstraat, Molukkenstraat, Soendastraat en de Floresstraat.

C. Selwerderwijk

Het uitbreidingsplan 'Selwerderwijk' dat als basis voor de uitvoering zou gelden werd net als het uitbreidingsplan Noorderhoogebrug, gemaakt in de jaren 1948-49 ; tijdens de raadsvergadering van 29 augustus 1949 werden de Toelichting en Bebouwingsvoorschriften van het plan vastgesteld. Gedeputeerde Staten verleende op 11 november 1949 goedkeuring aan het plan dat in de negen daaropvolgende jaren zou worden uitgevoerd. Het uitbreidingsplan bestond uit een schetsplan van de stedenbouwkundige structuur en een schriftelijke toelichting daarop.

De hoofdstructuur, de bestemmingen en de groenstructuur vormen de verschillende lagen van het schetsplan. In de toelichting komen termen als 'wijkgedachte' en 'wijkvorming' niet voor. Selwerderwijk werd ontworpen als een woonbuurt, als een invulling van dat deel van het vigerende plan van uitbreiding van de stad Groningen (1940-42) dat betrekking heeft op de Korrewegwijk.

De stedenbouwkundige structuur van Noorderhoogebrug en Selwerderwijk is waarschijnlijk ontworpen door G.B. Smid in opdracht van de in 1947 door het gemeentebestuur in het leven geroepen dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting van de gemeente Groningen. Smid werd op 1 mei van datzelfde jaar als Stadsarchitect aangenomen bij deze dienst die geleid werd door H.J. Dix. Hiervoor was Smid van 15/2/1929 tot 15/7/1930 als technisch tekenaar in dienst van de gemeente Amsterdam. Van 16/7/1930 tot 30/6/1946 was hij als technisch hoofdamtenaar werkzaam bij de gemeente Rotterdam en hij werkte van 1/7/1946 tot 30/4/1947 als stedenbouwkundige bij de gemeente Schiedam.³

4.0 het uitbreidingsplan (1949-1956)

A. Noorderhoogebrug

Noorderhoogebrug wordt omsloten door het Van Starckenborghkanaal in het noorden en de Oosterhamriklaan in het zuiden. In het oosten wordt de toekomstige buurt begrensd door het Oosterhamrikkanaal, in het westen door de spoorlijn naar Delfzijl en Roodeschool (zie afb.6). Anders dan in het uitbreidingsplan van Berlage en Schut (1932) en het goedgekeurde uitbreidingsplan van 1938-40, werd na de oorlog in navolging van de Oosterparkwijk gekozen voor een gedeeltelijke uitbreiding van de woonwijk tot aan de kade van het Van Starckenborghkanaal. De woonwijk - opgebouwd uit drie complexen- ligt ingeklemd tussen bestaande uitvalswegen, de Korreweg en de Bedumerweg. Dat betekende tevens dat de geplande groenbuffer tussen woonwijk en de interne ringweg omgevormd werd tot parkzone.

B. Nieuw-Indische Buurt

De Nieuw-Indische Buurt ligt ingebed in het vooroorlogse deel van de wijk en wordt begrensd door de Korreweg in het oosten en de Floresstraat in het zuiden (zie afb. 12). In het westen wordt de toekomstige woonbuurt begrensd door de Bedumerweg, in het noorden door het van Starckenborghkanaal. De Nieuw-Indische Buurt ligt terzijde van de primaire as, de Korreweg, en is als zodanig geen verbindend onderdeel van de totale structuur van de Korrewegwijk, zoals de J.C. Kapteynlaan en de Oosterhamriklaan. Deze wegen verbinden de Korrewegwijk direct met de Oosterparkwijk en vice versa. De Nieuw-Indische Buurt is vrijwel geheel in navolging van het algemene plan van uitbreiding voor de stad (1940-1942) verwezenlijkt in een sterk aan Berlage refererend handschrift. Dat neemt niet weg dat de uitbreiding een verdichting is ten opzichte van de door Berlage voorgestelde bebouwingspercentage. Deze aanpassing heeft zijn oorsprong in de grote woningnood.

C. Selwerderwijk

De Selwerderwijk wordt omsloten door de Noorderstationstraat in het zuiden en de spoorlijn naar Delfzijl en Rodeschool in het westen. In het noorden wordt de toekomstige buurt begrensd door het Van Starckenborghkanaal, in het oosten door de Bedumerweg (zie afb.6). De koppeling tussen het vooroorlogse deel van de buurt, het tuindorp, en de binnenstad was in 1928 reeds door Berlage geprojecteerd. Het idee van twee zelfstandige woonbuurten aan weerszijden van de ringweg (de eerste buiten de diepenring) bleef overeind tijdens de vele aanpassingen en wijzigingen die het uitbreidingsplan tot aan goedkeuring in 1938-1940 onderging.

Afbeelding 6

Voorstudie 'Noorderhoogebrug', 1949. Algemene plankaart waarin alle ontwerplagen zijn samengebracht.

Afbeelding 7

Schetsplan 'Selwerderwijk', 1949. Algemene plankaart waarin alle ontwerplagen zijn samengebracht.

Afbeelding 8

Deelplannen Korrewegwijk: Oosterhoogebrug, Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwegwijk.

4.1 De stedenbouwkundige structuur : infrastructuur en verkaveling

Noorderhoogebrug, de Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk zijn alle drie invullingen van de bestaande voor een groot deel Berlagiaanse stedenbouwkundige structuur van de Korrewegwijk. Zij zijn ingepast in het stelsel van doorgaande hoofdwegen waarmee de wijk is verankerd in het weefsel van de stad. Dat zijn de Korreweg en de Bedumerweg die vanuit eenzelfde punt, aan de grens van het Noorderplantsoen in een wigvorm de wijk in noordelijke en oostelijke richting doorsnijden. De wijk kent geen duidelijk centrum. De wijkvoorzieningen, zoals winkels, scholen, kerken, een Groene Kruispost en een apotheek lijken willekeurig verspreid te zijn over enkele decentrale buurtcentra.

A. Noorderhoogebrug

De stedenbouwkundige structuur van Noorderhoogebrug is opgebouwd uit enkele bijna individuele delen. Deze opdeling is inherent aan de functionele diversiteit van de buurt ontstaan. Het centrale deel van het plan wordt door twee groene longen opgedeeld in drie complexen die ingeklemd liggen tussen het Van Starckenborghkanaal en de Oosterhamriklaan. Het oostelijk deel, gelegen tussen het kanaal, de Korreweg, de Oosterhamriklaan en de busbaan bestaat uit een cluster van scholen en lichte industrie. Het gebied ten zuidwesten van de Oosterhamriklaan was oorspronkelijk ontworpen als een groene buffer tussen woonwijk en industriezone, maar ging na de bestemmingswijziging van Noorderhoogebrug fungeren als buurtpark. De zone in de sterk geïsoleerde noordwest hoek van de wijk, ingeklemd tussen het Van Starckenborghkanaal, de spoorlijn en de Bedumerweg is ontworpen als handels- en industrieterrein. De begrenzing van Noorderhoogebrug, de huidige Nieuw-Indische Buurt, valt aan noord-, oost- en westzijde samen met de harde scheidslijnen van de kanalen en de spoorlijn. De Molukkenstraat en de

Hamburgerstraat vormen de zuidwestelijke begrenzing van de buurt, waar het park gedeeltelijk aansluit op de vooroorlogse wijk.

B. Nieuw-Indische Buurt

De Bedumerweg en de Korreweg zijn richtinggevend aan de woonstraten die ten noorden van de Floresstraat zijn ontworpen. Tezamen vormen de woonstraten de noordelijke begrenzing van de gehele, wigvormige Nieuw-Indische Buurt. De woonbuurt biedt ruimte aan ca. 1.500 woningen, onderverdeeld in diverse typologieën en wordt aan drie zijden duidelijk begrensd door de vooroorlogse stad. Een groot stedelijk bouwblok, het Soendablok, aan de Bedumerweg markeert de toegang tot de stad vanuit de richting Bedum en de Eemshaven (zie afb. 10). Tevens vormt het een afscherming tussen de uitvalsweg en de daarachter liggende woonbuurt.

C. Selwerderwijk

De stedenbouwkundige structuur van de Selwerderwijk wordt grotendeels bepaald door het geplande tracé van de zogenaamde 'provinciale' ringweg (eerste rondweg buiten de diepenring). Dit tracé, de huidige Asingastraat, deelt de wijk op in twee buurten van min of meer gelijke grote. Deze wijken moesten elk een afgeronde eenheid voor bewoning vormen. Beide delen zouden opgebouwd worden uit ca. 460 woningen. Aan de opdeling van de buurt ligt dus een puur infrastructureel gegeven ten grondslag; van functionele diversiteit is geen sprake. De gelijke opdeling maakte het mogelijk om, handelend in de geest van de vooroorlogse stedenbouwkundige traditie een vrijwel symmetrische structuur te ontwerpen aan beide zijden van de centrale as. Het zijn vooral de lokaties die gereserveerd werden voor bijzondere bebouwing die deze symmetrie doorbreken.

Infrastructuur

De verkeerskundige structuur van de wijk is niet doelbewust hiërarchisch opgebouwd. Desondanks is er een onderscheid ontstaan tussen verkeerswegen en woonstraten. De belangrijkste verkeerswegen, de Korreweg, de Bedumerweg en de Oosterhamrikkade vormen samen met de kanalen de hoofdstructuur, het skelet van de wijk en geleiden het doorgaande verkeer naar en door de wijk. Daarnaast verbinden zij de Korrewegwijk met het centrum van de stad en met Delfzijl. De woonstraten zijn de niet doorgaande wegen tussen de gesloten bouwblokken. Ze ontsluiten de buurt voor auto-, fiets- en voetverkeer, daarnaast bieden zij ruimte voor parkeren.

De naoorlogse delen Noorderhoogebrug, de Nieuw-Indische Buurt en de Selwerderwijk voegen zich, vooral op het niveau van de woonstraat, bijna naadloos in de bestaande infrastructuur van de Korrewegwijk. Hierdoor is sprake van een eenduidige en consistente verkeerstructuur die voor een groot deel gebaseerd en geïnspireerd is op de stadsesthetische ideeën van Berlage.

Verkaveling

In principe bestaat de verkaveling van de vooroorlogse Korrewegwijk uit een aaneenschakeling van gesloten bouwblokken. Deze stedenbouwkundige

ontwerpeenheid is de basis voor de begrenzing van de openbare stedelijke ruimte van straten en pleinen ten opzichte van de private binnenterreinen. De architectuur van de Korrewegwijk presenteert zich onder invloed van de economische rationalisatie van het huurhuis als een reeks gevels zonder individuele herkenbaarheid. Het traditionele gesloten bouwblok, bestaande uit op zichzelf staande woonhuizen, is sinds de eeuwwisseling verdwenen.

A. Noorderhoogebrug

Noorderhoogebrug is ontworpen als een aanvulling op de Berlagiaanse verkaveling. De richting en oriëntatie van de bouwblokken voegen zich naar de bestaande structuur, maar zijn in tegenstelling tot in de vooroorlogse stad, aan de kopse zijden opengebrouwen. Hierdoor vormt de verkaveling niet meer de strikte scheiding tussen het private en het openbare domein. Door de plaatsing van kleine individuele woningen aan dertien van de zestien kopse zijden zijn de collectieve binnenruimten alsnog gedeeltelijk afgeschermd.

De open verkaveling is op verschillende manieren en afhankelijk van plaats en functie van het in te vullen terrein vertaald, iets wat leidt tot een zekere ruimtelijke diversiteit en enige variatie.

OPBOUW - VERKAVELING

Onderdeel	Aantal woningen	Straat	Typen
noordoost-zuidwest georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (16)	648	Bonairestraat, Arubastraat, Paramaribostraat, Coranthijnestraat, Marowijnestraat, Surinamestraat, Sabastraat, St. Eustatiusstraat	A3 portiek-etage: 3 slaapkamers 4 slaapkamers
noordwest-zuidoost georiënteerd twee lagen hoog bouwblok (5)	24	Oosterhamriklaan	A2 portiek-etage: 1 slaapkamer
noordwest-zuidoost georiënteerd drie lagen hoog bouwblok(4)	200	West-indische kade en Curaçaostraat	M3 portiek-etage: 2 slaapkamers 3 slaapkamers 4 slaapkamers
flat georiënteerd op Van Starckenborghkanaal acht lagen hoog bouwblok	100	West-indische kade	M8 portiek-etage: 3 slaapkamers

(1)			4 slaapkamers
noordwest-zuidoost georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (5), gedeeltelijk boven winkels	28	Oosterhamri klaan	W-M3 portiek-etage drie slaapkamers twee slaapkamers
Totaal	1000		

B. Nieuw-Indische Buurt

De Nieuw-Indische Buurt is een aanvulling van de bestaande verkaveling. De gesloten bouwblokken van de vooroorlogse verkaveling zijn in essentie overgenomen, maar missen een afdichting met woningbouw aan de kopse zijden. Deze semi-opengeknijpte status van de bouwblokken wordt in fysieke zin afgezwakt doordat de kopse zijden van een permanente schutting zijn voorzien.

Het programma van de buurt bestaat voornamelijk uit portieketage flats, drie bouwlagen hoog, voor arbeiders. Een uitzondering daarop vormt het bouwblok gelegen tussen de Soendrastraat, Palembangstraat, Bandoengstraat en de Molukkenstraat. In dit gesloten bouwblok zijn diverse woningtypologieën samengebracht, waaronder enkele 'penthouses' voor alleenstaande vrouwen, boetieketagewoningen voor arbeiders in 2 en 3 bouwlagen, winkels- en bovenwoningen voor de middenstand, een werkplaats en enkele garages.

C. Selwerderwijk

De Selwerderwijk is net als Noorderhoogebrug ontworpen als een aanvulling op de Berlagiaanse verkaveling. De richting en oriëntatie van de bouwblokken voegen zich naar de bestaande structuur, maar zijn in tegenstelling tot in de vooroorlogse stad, aan de kopse zijden opengeboken. Op enkele plekken is die openheid door middel van verspringingen en de plaatsing van kleine blokken woningbouw of garages afgezwakt. Daardoor is in de scheiding tussen openbare en private ruimte geen constante te ontdekken. Door de plaatsing van kleine individuele woningen aan vijf van de acht kopse zijden zijn de collectieve binnenruimten alsnog gedeeltelijk afgeschermd. De verkaveling, meer specifiek de richting en oriëntatie van de bouwblokken, werd voor een belangrijk deel bepaald door de bezonningsmogelijkheden.

Afbeelding 9
Uitbreidingsplan de Hoogte, deelplan

OPBOUW - VERKAVELING

Onderdeel	Aantal woningen	Straat	Typen
noord-zuid georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (18)	556	Johan de Witstr, Adr. Pauwstr, Jacob Caststr, Singelandstr en v.Oldenbarn eveldtln	A3 portiek-etage: 2 slaapkamers 3 slaapkamers
noord-zuid georiënteerd twee lagen hoog bouwblok (1)	10	Bedumerstraat	A2 portiek-etage: 2 slaapkamers
oost-west georiënteerd een laag hoog bouwblok(4)	20	v.Oldenbarn eveldtln	O1 grondgebonden bejaardenwoningen: 1 slaapkamer
noord-zuid georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (1)	12	Johan de Wittstr	O3 galerij-etage bejaardenwoningen: 1 slaapkamer 2 slaapkamers
oost-west georiënteerd drie lagen hoog bouwblok (2)	200	Asingastr	M4 portiek-etage: 3slaapkamers 4slaapkamers
noord-zuid georiënteerd drielagen hoog bouwblok (1)	100	v.Oldenbarn eveldtln	M3 portiek-etage: 2slaapkamers 3slaapkamers
oost-west georiënteerd een, twee of drie lagen hoog bouwblok en/of winkels	22+9	Heinsiusstr, Almastr, Asingastr en Johan de Wittstr	
Totaal	920+9		

4.2 Woningtypen

De in de stad aanwezige differentiatie van grote en kleine gezinnen, oude en jonge mensen zouden samengebracht moeten worden in een woonbuurt die in stedenbouwkundig opzicht zijn vertaling vond in het open bouwblok.⁴ De beoogde sociale verscheidenheid leidde op stedenbouwkundig niveau tot een menging van woonvormen en dus van woningtypen.

Een van die typen is de duplexwoning. Dit type werd gepresenteerd als een alternatief voor de lage kwaliteit van noodwoningen waartegen in toenemende mate verzet ontstond. De duplexwoning gaat uit van het idee dat één normale woning door eenvoudige tijdelijke aanpassingen voor enkele jaren bewoond zouden kunnen worden door twee afzonderlijke huishoudens. Na de opheffing van de woningnood zou op eenvoudige wijze, door het uitbreken van enkele niet dragende wanden, een goede woning ontstaan.⁵ Het duplex-type werd vanaf 1949 gedurende een korte periode intensief gepropageerd door het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting. In een brochure werden diverse toepassingen van de duplexwoning, bijvoorbeeld als eengezinshuis, als etagewoning en als vrijstaande plattelandswoning gepubliceerd. Het idee van de tijdelijk gedeelde woning werd net na de Eerste Wereldoorlog ontwikkeld en vervolgens onder andere toegepast in het Amsterdamse betondorp Watergraafsmeer. In 1949 werd de door het ministerie opgestelde brochure aangevuld met een serie duplexwoningen voor brede en smalle eengezinshuizen, voor boetieketagewoningen, voor galerijwoningen en voor maisonnettes in de hoge woongebouwen. De toepassing van de duplexwoning had een grote invloed op de slaapkamerdifferentiatie. Dat blijkt onder meer uit een toename van 12% van de hoeveelheid woningen met één slaapkamer, waardoor er meer ruimte ontstond op de woningmarkt voor 'onvoltooide gezinnen, werkende vrouwen en ouden van dagen'.⁶ In de stad Groningen werd, uitgegaan van het duplex-idee, een lokale variant ontwikkeld die bijzonder geschikt was voor toepassing in de etagebouw, de zogenaamde triplexwoning. Bij dit type was het mogelijk tijdelijk drie huishoudens onder te brengen in twee woningen. Een bijkomend voordeel van dit type was dat alle huishoudens aan minimaal een zijde van de tijdelijke woning konden profiteren van de zon (zie afb.9). Dit in tegenstelling tot het duplex-type waar meestal een van de twee tijdelijke woningen op het noorden was georiënteerd en volledig afgesloten was van de zuidgevel.

In de uitbreidingsplannen Noorderhoogebrug en Selwerderwijk zijn de verschillende woningtypen en de hoeveelheid bouwlagen in een serie afkortingen en een kleurlegenda weergegeven.

A = arbeiderswoningen
M = middenstandswoningen
O = bejaarden woningen
w = winkel of bedrijfsruimte
BB = bijzondere bebouwing
1,2,3,4 = aantal woonlagen
licht paars = handels- en industrieterrein

Type O3, A3 en M3-4 zijn toegankelijk via een portiektrap aan de straatzijde en hebben bergingen in het souterrain of op het achterterrein. Rond één portiek zijn, afhankelijk van het aantal bouwlagen, 4 of 6 woningen gegroepeerd. Type O is een blokje bejaardenwoningen, meestal grondgebonden en georiënteerd op de straat. Met de aanduiding BB, 'bijzondere bebouwing' worden kerken, scholen, kantoorgebouwen, tehuizen en overeenkomstige gebouwen verstaan, waaronder hoogbouw.

De omvang van diverse gesubsidieerde woningtypen werden door een inhoudslijmiet beperkt. De gemiddelde inhoud van een arbeiderswoning mocht per bouwblok niet meer zijn dan 260 m³. Voor middenstandswoningen gold een ondergrens van 300 m³ en een bovengrens van 450m³. De maximale inhoud van bejaardenwoningen werd vastgesteld op 160 m³. Woningen met meer inhoud dan 325m³ vielen op dat moment buiten de nationale premieregelingen.

4.3 Openbare ruimte

Groenvoorziening

A. Noorderhoogebrug en C. Selwerderwijk

De algemene groeninrichting van de buurten is als integraal onderdeel van het uitbreidingsplan vastgelegd. Het geeft inzicht in alle als groene zone in te richten delen van de wijk, in het bijzonder de door de gemeente ontworpen groene onderlegger. Daartoe behoorden respectievelijk de parken, de openbare plantsoenen aan de kopse zijden van de bouwblokken en de woonstraten, de vijverpartijen, de openbare speelterreinen, een schoolsportterrein, een schoolwerktuin en de bomen langs de woonstraten. Maar ook de groene kade die de woonwijk en het water met elkaar verbindt. Naast het ontwerp was de gemeente ook verantwoordelijk voor de inrichting en het beheer van deze zones.

De algemene groeninrichting van de kade is niet vastgelegd in een uitbreidings- of inrichtingsplan. De groenzones zijn ontworpen en aangelegd door de dienst Openbare Werken, welke zich tevens ontfert over het beheer. Zij bestaan uit een onderliggende graslaag die zich uitstrekt van de oeverwallen tot aan de openbare weg. Aan de randen van de groenstroken zijn middelgrote bomen, zoals de linde en iep in een rij geplaatst. De drie vijvers worden aan de kopse zijden door groepen grote populieren en over het geheel door lage struiken geaccentueerd.

De wel aangewezen maar niet specifiek ontworpen groene delen van het schetsplan, zoals de gezamenlijke binnentuinen en de openbare voortuinen waren in het bezit van de corporaties die ook de verantwoordelijkheid hadden voor het ontwerp, de inrichting en het beheer van deze zones.

B. Nieuw-Indische Buurt

De groene inrichting van deze woonbuurt is als onderdeel van het algemeen uitbreidingsplan van de stad (1940-42) en onder verantwoording van de gemeentelijke dienst Openbare Werken tot stand gekomen. Aangezien er voor de

buurt geen apart uitbreidingsplan tot stand is gekomen kan er ook geen sprake zijn van een integraal inrichtingsplan. De groenstructuur van de (oost) Nieuw-Indische Buurt beperkt zich tot de bomen in de woonstraten en de plantsoenen aan de kopse zijden van de woonblokken. Ook hier zijn de binnenterreinen in het bezit van de woningbouwverenigingen, die ook verantwoordelijk zijn voor de inrichting en het beheer van deze ruimten. De binnenterreinen zijn zonder uitzondering, voor het grootste deel opgedeeld in private tuinen.

Straten en pleinen

De inrichting van de straten is niet onderhevig aan een sterke hiërarchie. Desondanks hebben de hoofdstraten een breder profiel dan de woonstraten. De hoofdstraten hebben een profiel van ongeveer 30 meter en worden gekenmerkt door een breed trottoir en/of groene terrassen aan beide zijden van de rijbaan. Zij worden geflankeerd door rijen grote bomen, die per straat steeds van dezelfde soort zijn, bijvoorbeeld de Amerikaanse eik of de linde. De bomen staan net als de grote gebogen straatlantaarns in het trottoir waardoor ze het brede profiel van de straat doorbreken en het van een zekere beslotenheid voorzien.

De woonstraten hebben, met uitzondering van de Paramaribo- en de Surinamestraat (Noorderhoogebrug), een relatief smal profiel van gemiddeld 18 meter. De rijbaan is zes meter breed en wordt geflankeerd door een rij middelhoge bomen van één soort, bijvoorbeeld de plataan, es of bloesemboom. De bomen staan samen met de rechte lantaarnpalen als één rij in het trottoir. Door de onderlinge afstand en grootte van de bomen vormen zij geen laan en hebben ze geen sterke scheidende werking in het straatprofiel. De Paramaribo- en Surinamestraat hebben een profiel van ca. 65 meter met centraal daarin een als park ingerichte groenzone en smalle rijbanen aan weerszijden. Deze straten functioneren als visuele verbindingsas tussen kanaal en park.

4.4 Gerealiseerd plan

A. Noorderhoogebrug

Na de vaststelling van de plannen maakte de gemeentelijke overheid, vooruitlopend op de realisatie, het terrein bouwrijp door opspuiting van zand, en legde verder de wegen, leidingen en rioleringen aan. Vervolgens werd het gebied in percelen uitgegeven aan de Woningbouwvereniging Volkshuisvesting, welke naar eigen goeddunken een tweetal architecten in de arm nam. Deze uitbesteding leidde tot verontrusting bij de dienst S&V, die directeur van Boven, in 1947, aan het college van B&W als volgt uitdrukte: *'Door een zorgvuldige keuze van architecten wordt een variering in uiterlijk van de bouwblokken en de straatwanden verkregen. Het is immers van grote invloed op de bewoners van wijk of buurt, dat het gedeelte waar zij wonen levendig tot hen spreekt in vorm en omgeving, en dat niet alleen straatnaam en straatnummer de ligging van hun woning, waar zij een belangrijk gedeelte van hun leven doorbrengen, bepalen. .... Het kiezen van verschillende architecten moet dan ook geenszins worden beschouwd als een dwingen ten opzichte van de opdrachtgevers, in dezen de woningbouwverenigingen, doch als een beslissing die boven de opdrachtgevers en architecten uitgaat en slechts de wil betekent het architectonische aanzien van de wijken zo goed mogelijk te betrachten en meningen*

*van min of meer belanghebbende in verschillende richtingen zonder meer terzijde te stellen. .... De opmerking als zouden in andere steden complexen van zes à achthonderd woningen door een architect worden ontworpen, is ten opzichte van de stad Groningen niet als juist te aanvaarden, daar de verhoudingen van de complexen in steden als 's-Gravenhage, Rotterdam en Amsterdam, met brede verkeerswegen en hogere silhouetten, anders liggen dan in een stad met kleinere verhoudingen tussen bovengenoemde elementen. Het herhalen van zelfde bouwelementen, waaraan de moderne nieuwbouw zich niet kan onttrekken, leidt helaas al te vaak tot geestloze verstarring van de architectuur. Juist deze moeilijkheid komt bij het ontwerpen van een groot aantal woningen door een ontwerper naar voren, terwijl deze bij meervoudige opdracht in veel mindere mate wordt gevoeld.'*⁷ Het verzoek van van Boven ten aanzien van Noorderhoogebrug werd niet ingewilligd, architect Klein ontwierp de buurt.

Noorderhoogebrug is uitgaande van het eerste uitbreidingsplan (wijziging Uitbreidingsplan in onderdelen van 1938-1940, betreffende het gebied langs het van Starckenborgkanaal nabij Oosterhoogebrug) op diverse, kleine punten aangepast en gewijzigd. De hoofdstructuur en het grootste deel van het stratenplan daarentegen is conform het uitbreidingsplan uitgevoerd. De meest substantiële aanpassing vond plaats in 1952 en sloot aan bij de ophoging van de Florakade in de aangrenzende Oosterparkwijk, er werd na veel discussie met Provinciale Staten en het Ministerie voor Wederopbouw en Volkshuisvesting besloten een vierde woonlaag aan de kadebebouwing toe te voegen. In 1953 bleek de exploitatie van de geplande flat aan de uitvalsweg in de richting van Bedum door een gebrek aan belangstelling niet mogelijk. Hetzelfde gold voor het aangrenzende blok dichtgelegen bij de losplaats, bestemd voor commerciële havenactiviteiten.

Uit economische overwegingen worden de bebouwingsvoorschriften, waarin de inhoudsmaten van de woningen zijn vastgelegd, aangepast. De minimale inhoud voor een middenstandswoning wordt van 300 m³ teruggebracht naar 270 m³. Hiermee daalde de gemiddelde inhoud van de woningen aan de West-Indische kade onder de 325 m³. Dit is de door het Rijk vastgestelde premiegrens. De aanpassing van de bebouwingsvoorschriften veroorzaakte een verhitte discussie met Provinciale Staten. Die zag dit als een aantasting van de beoogde differentiatie en 'een *vervlakking van de sociale structuur van de wijk*', maar maakte het desondanks mogelijk om middenstandswoningen in de premiesector te ontwikkelen.

Ten aanzien van het door de gemeente opgestelde algemene groenplan kan gezegd worden dat de continue groene onderlegger een verbindende functie heeft in de hele buurt. De inrichting van meer bijzondere ruimtes daarentegen, zoals de gezamenlijke binnentuinen, wijkt sterk af van de initiële intenties. Over deze ontwikkeling van de inrichting van binnentuinen door woningbouwverenigingen in de naoorlogse delen van de Oosterparkwijk en de Korrewegwijk schreef G.B. Smid, architect en stedenbouwkundige in dienst van de gemeente Groningen, in 1951 reeds: *'Met de gemeenschappelijke tuinen blijft het een gesukkel. Hoewel de woningbouwverenigingen aanvankelijk medewerkten om tot een aantrekkelijke indeling van de binnenterreinen tussen de open bouwblokken te geraken, kunnen deze, door de hoge kosten van onderhoud gedwongen, hieraan niet meer voldoen en wordt thans weer tot opdeling in tuintjes voor de benedenbewoners overgegaan. Bij toepassing van souterrains moeten deze tuintjes dan via trapjes bereikt worden.*

Overigens blijft bij de open bouwblokken de inkijk op de achtergevels met de bijbehorende was nog weinig aantrekkelijk.⁸

In de hoeveelheid en diversiteit van de geplande speciale voorzieningen zijn bij de realisatie geen grote veranderingen opgetreden ten opzichte van de oorspronkelijke doelstellingen. De beoogde verhouding tussen arbeiderswoningen en middenstandswoningen is tot stand gekomen.

B. Nieuw-Indische Buurt

De Nieuw-Indische Buurt is vrijwel geheel conform de algemene richtlijnen die in het uitbreidingsplan van de stad Groningen zijn vastgelegd gerealiseerd. Een uitzondering op het toen vigerende uitbreidingsplan (1938-1940) vormt de zone die ingeklemd ligt tussen de Timorstraat en de Soendastraat. De in het uitbreidingsplan voorgestelde verkavelingrichting (o-w) die wel in de Menadostraat en Palembangstraat tot stand is gekomen is aangepast aan de verkavelingrichting (n-z) van de aangrenzende straten. Vooruitlopend op de realisatie maakte de gemeentelijke overheid het terrein bouwrijp door de aanleg van leidingen en rioleringen. Vervolgens besloot de gemeente het in percelen verdeelde terrein te verkopen aan woningbouwvereniging Volkshuisvesting en de Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden. De verenigingen huurden voor het ontwerp van deze arbeiderswoningen ieder afzonderlijk de expertise in van een drietal architectenbureaus, respectievelijk Kuiler & Drewes, van Wissen en van der Zee en Oom & Kuipers. Zie bijlage 5 voor een meer gedetailleerde uiteenzetting van straten, architecten, bouwjaren, aannemers en complexsamenstelling.

C. Selwerderwijk

Na de vaststelling van de plannen maakte de gemeentelijke overheid, vooruitlopend op de realisatie, terrein bouwrijp door de aanleg van de riolering, leidingen en wegen. Vervolgens gaf de gemeente de delen ten zuiden van de Asingastraat uit aan woningbouwvereniging Concordia en de delen ten noorden van de Asingastraat aan de Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden. De verenigingen huurden voor het ontwerp van deze woningen ieder afzonderlijk de expertise in van enkele architecten. Oom en Kuipers verzorgden het ontwerp van het deel ten noorden van de Asingastraat, dat vanaf 1950 door bouwbedrijf NV Wijn en Dekker werd gebouwd. Op 13 juli 1951 bezocht minister mr. dr. J. in 't Veld de wijk en werden twee geheel ingerichte woningen voor enkele weken geopend voor het publiek. Het doel van deze openstelling was, het publiek in te lichten hoe men op een eenvoudige wijze een woning smaakvol kan inrichten.

Selwerderwijk is, uitgegaan van het eerste uitbreidingsplan (wijziging Uitbreidingsplan in onderdelen van 1938-1940, betreffende het gebied begrensd door de bestaande bebouwing langs de Borgwal, Bedumerstraat, Noorderstationstraat en de spoorbaan naar Delfzijl), op diverse, kleine punten aangepast en gewijzigd. De hoofdstructuur en het grootste deel van het stratenplan daarentegen is conform het uitbreidingsplan uitgevoerd.

Aanpassingen en afwijkingen van het uitbreidingsplan Selwerderwijk

De eerste aanpassingen vonden plaats in 1952 en behelsden de toewijzing van een terrein voor een landbouwschool met internaat en een christelijke ambachtsschool ten koste van enkele blokken middenstandswoningen. In 1953 volgde een tweede herziening aangaande het profiel van de rijbaan van de Asingastraat, dat ondanks zijn aanwijzing als ringweg werd versmald tot 9 meter. De discussie die ca. 1950 werd gevoerd over het triplex-type, de montagebouw, de 4^e woonlaag en inhoudsmaten van de woningen beperkte zich niet tot het uitbreidingsplan Noorderhoogebrug. Het omvatte ook uitbreidingsgebieden als Oosterhoogebrug en Selwerderwijk. Ondanks de aanpassing van de bebouwingsvoorschriften inzake de inhoudsmaten en de daaruit voortvloeiende mogelijkheid om middenstandswoningen in de premiesector te ontwikkelen, werden de bestemming van de bouwblokken aan weerszijden van de Asingastraat omgezet in arbeiderswoningbouw.

Ten aanzien van het door de gemeente opgestelde algemene groenplan kan gezegd worden dat de continue groene onderlegger een verbindende functie heeft in de hele buurt. De inrichting van meer bijzondere ruimten daarentegen, zoals de gezamenlijke binnentuinen, wijkt af van de initiële intenties. Hiervoor gelden dezelfde constatering als reeds eerder gemaakt zijn voor Noorderhoogebrug. In de hoeveelheid en diversiteit van de geplande speciale voorzieningen zijn bij de realisatie geen grote veranderingen opgetreden ten opzichte van de oorspronkelijke doelstellingen.

5.0 Analyse van het plan

Opzet, verkavelingstructuur en inrichting van de naoorlogse delen van de Korrewegwijk zijn vanuit eenzelfde optiek en aard tot stand gekomen als de meeste Nederlandse woningbouwprojecten van direct na 1945. Noorderhoogebrug, de Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk zijn producten van stedenbouwkundige experimenten en onderzoeken. Deze experimenten en onderzoeken liepen reeds voor én tijdens de oorlogsjaren en hadden betrekking op de organisatie en uitvoering van de naoorlogse woningbouw. Daarbij speelden thema's als woningdifferentiatie, standaardisatie en rationalisatie van materialen en bouwprocedures een belangrijke, zelfs sturende rol. Het idee van de 'wijkgedachte' speelde een rol op de achtergrond, maar was nog niet doorgedrongen in een integrale ontwerpvisie.

In Noorderhoogebrug, de Nieuw-Indische Buurt, de Selwerderwijk en in de naoorlogse delen van de Oosterparkwijk werden de eerste, voorzichtige stappen gezet in de richting van een 'moderne stedenbouw'. Voor het eerst in de Groninger woningbouwgeschiedenis werd het gesloten bouwblok opengebroken. In ruimtelijke zin kunnen de naoorlogse delen van de Korrewegwijk, net als die van de Oosterparkwijk, op twee wijzen worden geïnterpreteerd.

Ten eerste is er sprake van een stedelijke uitbreiding die steunt op twee gedachten. Terwijl gebruikt gemaakt is van een modern montagesysteem en een voor Groningen praktisch nieuw verkavelingstype, het open bouwblok, zijn deze moderne gedachten toch ingepakt in een traditioneel jasje van baksteen gevels en ligusterhagen. De fysieke gestalte geeft uitdrukking aan de aarzeling, en misschien ook het onvermogen, van de meeste Groningse architecten (Klein uitgezonderd) om de voorgestane vernieuwing die plaats had gevonden in het interne systeem, het skelet van de woning, te vertalen naar de gevels. Het volledig overboord gooien van de vooroorlogse kennis en verworvenheden was gezien de bestaande kritiek op de moderne beweging geen makkelijke en aantrekkelijke optie. Moderne, functionele vormgeving werd vanaf ca. 1920 vaak misbruikt. Het werd een masker waarachter een vergaande rationalisering en systematisering van de architectuur schuilging. Deze werd gedreven door puur economische motieven. De naoorlogse delen van de Korrewegwijk zijn vanuit die optiek een poging van de Groningse architecten om een balans te bereiken tussen economische, sociale en vormgevingstechnische eisen.

Ten tweede nemen de naoorlogse delen van de Korrewegwijk, net als de naoorlogse delen van de Oosterparkwijk, een logische plek in binnen de gehele, sterk gefragmenteerde ontwikkeling van de wijk.

Het in Selwerderwijk en Noorderhoogebrug toegepaste open bouwblok maakte het mogelijk de traditionele, scherpe scheiding tussen het publieke en private domein te doorbreken. Dat vroeg om een nieuwe visie op de inrichting van de openbare ruimte. Er zijn enkele pogingen ondernomen om tot een vernieuwende inrichting te komen door de introductie van de collectieve binnentuin, dit zonder succes. Zo werd bijvoorbeeld het uitzicht op het wasgoed van de overburen als een serieuze belemmering voor de totstandkoming van een esthetisch verantwoorde opzet gezien. Maar de meest belangrijke reden voor het falen waren de hoge onderhoudskosten, waardoor de binnenterreinen langzaam maar zeker op een traditionele wijze in

gebruik werden genomen en ingericht werden met schuurtjes, ligusterhagen, woonpaden en private tuinen voor de grondgebonden woningen.

6.0 Ontwikkelingen na realisatie (1956-1999)

6.1 Huidige situatie

Van het totale woningbestand van de Korrewegwijk is 80% in het bezit van particuliere eigenaar/bewoners en de corporaties bezitten bijna 20%. Dit zijn de corporaties de Huismeesters (Selwerderwijk) en Volkshuisvesting (West- en Nieuw-Indische Buurt). De overheersende woningtypen zijn boven- en benedenwoningen, 45% (vooral vooroorlogse woningen) en portieketage woningen, 47% (vooral naoorlogse woningen).

De Korrewegwijk is een redelijk onderhouden woonwijk met een relatief jonge bevolking, de leeftijdsgroep van 18-34 jaar is sterk oververtegenwoordigd. Kinderen en ouderen zijn in vergelijking tot de stad relatief ondervertegenwoordigd. De woningen zijn relatief klein te noemen, daar staat tegenover dat de woonlasten in vergelijking tot andere wijken in de stad laag zijn. Het voorzieningenniveau is zowel kwalitatief als kwantitatief goed, daarbij komt dat de voorzieningen in de binnenstad goed bereikbaar zijn met openbaar vervoer, auto of fiets. De Korrewegwijk kent relatief hoge concentraties van groepen bewoners die in een achterstand verkeren, zoals een groot aantal werklozen en analoog daaraan veel huishoudens met een gemiddeld laag inkomen. Ook handel in en gebruik van harddrugs drukt op de kwaliteit van het leefmilieu.

Veel bewoners met zeer jonge kinderen vertrekken uit de wijk, mogelijk vanwege het te klein worden van de woning of door inkomensgroei (geen duurdere, koop- en huurwoningen voorradig) en het gebrek aan speelvoorzieningen. De woontechnische kwaliteit van de woningen is enigszins verouderd. 65% van de woningen is kleiner dan 80 m², slechts 14% heeft een oppervlakte van meer dan 100 m².

De vooroorlogse delen van de wijk, die in corporatief bezit waren, zijn in de omvangrijke stadvernieuwingsoperatie, in de periode 1975-1986 gefaseerd gerenoveerd. Na 1985 veranderde het karakter van de stadsvernieuwing, de eerste naoorlogse wijken waren aan verbetering toe. Dat leidde tot de totstandkoming van de 'Knelpuntennota Oost-Indische buurt/ De Hoogte' in 1985 en de 'Wijkvisie Korrewegwijk/ Selwerderwijk' in 1989. Dit was een samenwerkingsverband van gemeente, de corporaties en de bewonersorganisaties. Dit vormde de 'onderlegger' en een integratiekader voor een samenhangende planontwikkeling waarbij zowel aandacht zou worden gegeven aan behoud en beheer, als aan programma's en projecten voor verbetering en vernieuwing. Bijvoorbeeld de aanpassing (verlaging) en vernieuwing (o.a. bepleistering) van een behoorlijk aantal portiekflats die in het bezit waren van de Maatschappij in de Selwerderwijk.

6.2 Recent beleid

Op de teruglopende woningcontingenten en een veranderende marktvraag reageerde de gemeente in 1990 met een nieuwe volkshuisvestingsnota, 'De Stad

Vernieuwd'. Onder de vlag van deze nota ontstonden twee deelnota's, het wijkvolkshuisvestingsplan (West) Nieuw-Indische Buurt en het wijkvolkshuisvestingsplan Selwerderwijk. De aandacht verschoof van technische woningverbetering naar het optimaliseren van het woon- en leefklimaat. Tegelijkertijd startte een omvangrijke operatie gericht op particuliere woningverbetering die medio 1998 afgerond werd. Deze initiatieven ontstonden in de aanloop van de intentieverklaring 'Voor een ongedeelde stad' (1995) welke de officiële start inluidde van een overkoepelend wijkvernieuwingsproces, wat uiteindelijk resulteerde in het Convenant Wijkvernieuwing Groningen (1998).

Wijkvolkshuisvestingsplannen (1993)

Ten gevolge van de deregulering van de rijksoverheid, ook op het gebied van volkshuisvesting en woningbouw, kregen de woningbouwverenigingen meer verantwoordelijkheden toe bedeed en moesten zij financieel zelfstandig gaan opereren. Deze ontwikkeling was naast de veranderende marktvrage op het niveau van de wijk in 1992, mede de aanleiding voor het opstellen van wijkvolkshuisvestingsplannen, waarin de toenmalige situatie werd geanalyseerd en het toekomstige beleid werd vastgesteld.⁹

Het wijkvolkshuisvestingsplan (West) Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk bestond uit een analyse van de huidige woningmarkt in de buurten en een daarop gebaseerde planvorming met daaraan gekoppeld een uitvoeringsplan. Er was geen sprake van een aparte uitvoeringspoot, een zogenaamd 'wijkplan', zoals dat in diverse andere wijken wel tot stand kwam. In het wijkvolkshuisvestingsplan lag de nadruk op het behoud van de bestaande kwaliteiten zoals het onderhoud van de woningen, de woonomgeving, woningdifferentiatie en de woonruimteverdeling. Daarnaast ging de aandacht uit naar het versterken van de positie van de wijk op de woningmarkt. De looptijd was ca. 10 jaar.

De meeste aandacht ging uit naar het aanpakken van het eenzijdige woningbestand; door het aanbieden van verschillende woningtypen beoogde men in de nabije toekomst gedwongen verhuizingen te kunnen tegengaan. Deze wens tot verbreding ging samen met het instant houden van het grote aanbod (2/3 van het totaal) goede en betaalbare woningen voor bewoners met lagere inkomens. Daartegenover stond het streven naar een evenwichtigere samenstelling van de bevolking; meer ouderen en gezinnen in de wijk vasthouden. Twee doelstellingen die in bijna alle volkshuisvestingsplannen voor naoorlogse wijken zijn geformuleerd zijn het verhogen van de kwaliteit van de woningen en de woonomgeving (groen, verkeer, sociale veiligheid, buurtbeheer en voorzieningen). Concreet betekende dit dat een flexibel marktgericht programma voor een periode van tien jaar moest worden opgesteld, waarbinnen driejaarlijkse uitvoeringprogramma's waren opgenomen.

Het eerste reeds in 1991 gestarte initiatief was het Molukkenplantsoen. Dit behelsde de bouw van winkels, flatwoningen in drie en negen bouwlagen, zestien wooneenheden voor invaliden ten behoeve van de Noordelijke Stichting Voorzieningen voor Lichamelijk Gehandicapten en een verzorgingstehuis geëxploiteerd door de Prof. Heijmansstichting. De voorgestelde nieuwbouw is anno 1996 gereed gekomen. Daarnaast werden zes typen ingrepen geformuleerd, ten eerste 'normaal groot onderhoud' van 614 woningen in de (West) Nieuw-Indische

Buurt, ten tweede 'projectmatig groot onderhoud' van 264 woningen, dit komt overeen met zes bouwblokken. Het derde type, 'samenvoegen op laag niveau' behelsde de samenvoeging van 84 duplexwoningen van een bouwblok aan de Korreweg, welke inmiddels is gerealiseerd. Type vier, 'de hoogniveau renovatie' werd voorgesteld voor een blok woningen aan de Paramaribostraat en één blok woningen aan de Surinamestraat. Als vijfde type werd 'hoogniveau renovatie met lift' voorgesteld voor het tweede blok woningen aan de Paramaribostraat. Hierdoor zouden 48 ouderenwoningen kunnen worden ontwikkeld. Het zesde en laatste type, 'sloop en nieuwbouw' werd voorgesteld voor zes bouwblokken in binnenstraten. Deze 263 woningen zouden vervangen moeten worden door grondgebonden eengezinswoningen. Ook deze ingreep is tot stand gekomen.

Wijkvernieuwing

De veranderende markt vraag die als basis diende voor de voorstellen die gedaan werden in de afzonderlijke wijkvolkshuisvesting- en wijkplannen leidde tot de totstandkoming van de stedelijke evaluatie nota 'Vernieuwt de Stad' (VDS). De nota sluit aan op het structuurplan (1995) en het Collegeprogramma 1990-1994. De kern van VDS is de optimale afstemming van het woningaanbod op de toekomstige vraag.

Afbeelding 10

Foto Soendablok (1955).

Convenant Wijkvernieuwing Groningen (1998)

Het Convenant Wijkvernieuwing Groningen is in feite een uitwerking van het volkshuisvestingsplan '*Thuis in de Stad*'.¹⁰ In basis is het een gezamenlijk plan van de Groninger corporaties (exclusief Patrimonium) en de gemeente, gebaseerd op aannames en prognoses die aansluiten bij landelijk onderzoek.¹¹ Aan het convenant is een bijlage gekoppeld waarin de wijkvernieuwing per wijk wordt toegelicht. Een aantal wijken, die tot het 'ingrijpend' niveau van aanpak worden gerekend, worden uitvoerig toegelicht. Dit zijn achtereenvolgens Vinkhuizen, Paddepoel, Lewenborg, De Wijert Noord, Corpus den Hoorn, de Grunobuurt, de Oosterparkwijk en Selwerd.

Het tweede niveau dat in het convenant is vastgesteld is het zogenaamde 'middenniveau', wat betekent dat de maatregelen gericht zijn op alle aspecten van het wonen, beperkt tot delen van de wijk. De gemeente vervult naast de betrokken corporatie naar eigen inzicht de rol van ontwikkelaar. De Korrewegwijk behoort tot het derde niveau, de 'eenvoudige' aanpak, wat neerkomt op verbetering van de woningvoorraad binnen de bestaande ruimtelijke structuur. Zoals ingrepen op complexniveau, geïnitieerd en ontwikkeld door de betrokken corporatie. Dat komt op zo'n 150 woningen die aan de woningmarkt zullen worden onttrokken, dat is 4 % van de sociale huurvoorraad in de wijk en eenzelfde percentage van het totale stedelijk wijkvernieuwingsprogramma.

6.3 Planvorming (1998-1999)

De wijkvernieuwing in de Korrewegwijk wordt conform de 'laag' niveau aanpak die in het convenant is vastgelegd op complexniveau uitgevoerd. Op dit moment staat het Soendablok, gelegen tussen Palembangstraat, Bandoengstraat, Molukkenstraat en Soendastraat ter discussie. De betrokken corporatie heeft plannen om het bouwblok gefaseerd te slopen en nieuwbouw te plegen. Hiervoor heeft de corporatie aan architectenbureau Oving de opdracht gegeven om een aantal mogelijke visies te ontwikkelen op deze bouwopgave. Uit deze mogelijkheden is één visie gekozen die na het afgeven van de sloopvergunning door de gemeente zal worden uitgevoerd.

Afbeelding 11

Visie op nieuwbouw Soendablok (1999), ontwerp van Oving-architecten.

7.0 Waardenstelling van de wijk, een poging tot waardering op basis van *uniforme benadering*

7.1 "Wat zeg je van m'n wijk"

I **Cultuurhistorische waarden:**

nee	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of maatschappelijke ontwikkeling (en)
nee	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een)

	geografische, landschappelijke, archeologische en/of bestuurlijke ontwikkeling (en)
enigszins	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) technische, structurele en/of functionele ontwikkeling (en)
nee	Betekenis vanwege de innovatieve waarde of pionierskarakter (type, motief, datering)
enigszins	Betekenis van het gebied wegens de hoogwaardige kwaliteit van de aanwezige bebouwing (bijzondere architectonische objecten) en hun groepering in relatie met de bestaande groenvoorziening, wegen, wateren en/of terreingesteldheid

II Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit:

nee	Betekenis van het gebied wegens hoogwaardige ruimtelijke, esthetische en/of functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept
nee	Betekenis vanwege de verkaveling, inrichting van de openbare ruimte en/of specifieke functies

III Stedenbouwkundige betekenis in ruimere context:

nee	Betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving
nee	Betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel
enigszins	Betekenis van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en/of stedenbouw

IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten):

nee	Betekenis van het gebied wegens de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel
nee	Betekenis van het gebied wegens de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing

V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten):

nee	Betekenis van het gebied wegens de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel en/of landschappelijk oogpunt
-----	---

7.2 Toelichting en conclusie

I Cultuurhistorische waarden

De opzet en structuur van de naoorlogse delen van de Korrewegwijk zijn ontstaan vanuit het streven om de enorme 'woningnood' te verkleinen. Woningnood was een nationaal probleem dat na de oorlog in eerste instantie leidde tot het invullen van niet

ontwikkelde terreinen binnen de bestaande stedenbouwkundige structuur. Deze terreinen kwamen onder andere vrij omdat de algemene visie op industriële activiteiten was veranderd. Kleine, over de stad verspreide industriegebieden, stonden al geruime tijd ter discussie, maar vanaf 1938 werd gekozen voor een concentratie van de stedelijke industrie aan de zuidoost zijde van de stad.

II Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit

De 'wijkgedachte' diende ten tijde van het ontwerp van de naoorlogse delen van de Korrewegwijk alleen als het sociologische basisidee. Dit in tegenstelling tot de ontwikkeling van wijken als Corpus den Hoorn en De Wijert Noord waar de wijkgedachte een structurerende rol speelde bij de opstelling van het stedenbouwkundig plan.

III Stedenbouwkundige betekenis in ruimere context

In de ruimtelijke ontwikkeling van naoorlogs Nederland, zijn twee duidelijke stromingen herkenbaar, de traditionelen en de modernen. Deze termen moeten worden beschouwd als verzamelnamen, er was geen sprake van organisatorische verbanden of een vastomlijnd programma. De naoorlogse delen van de Korrewegwijk zijn, uitgegaan van die onderverdeling, onder te brengen bij de traditionelen. Traditioneel vanuit de optiek dat de Groningse architecten en stedenbouwers een twijfelende positie innamen ten opzichte van een modern stedenbouwkundig instrumentarium. Dat betekent niet dat zij doelbewust de ontwikkelingen in de naoorlogse bouwwereld negeerden.

Vele als 'traditioneel' bestempelde architecten en stedenbouwers maakten gebruik van montagesystemen. De Groningse architecten en stedenbouwers ontwierpen met gebruikmaking van het door een lokale aannemer ontwikkelde systeem Rottinghuis. De ontwikkeling en toepassing van montagesystemen werd door de nationale overheid gestimuleerd. Het systeem Rottinghuis neemt binnen dit kader geen uitzonderingspositie in, het is de uitkomst van een lokale geslaagde innovatie.

IV Gaafheid

Door renovatie en sloop is de gaafheid van de naoorlogse delen van de Korrewegwijk, die leunde op een zeer sobere en eenvoudige lijnvoering en detaillering, sterk aangetast. De veelal ingetogen en bescheiden vormtaal bleek niet bestand te zijn tegen de brutale kracht van nieuwbouw, kunststof kozijnen en portiekafsluitingen uit trespa. Over de gehele linie genomen is de naoorlogse Korrewegwijk geen zeldzame, gave of unieke verschijning.

V Zeldzaamheid

Binnen de Nederlandse ontwikkelingsgeschiedenis van verkavelingmodellen zijn de naoorlogse delen van de Korrewegwijk, net als de Oosterparkwijk, zeker geen innovatie. De geopende bouwblokken refereren op zeer terughoudende wijze aan experimenten die reeds vanaf ca. 1930 werden gedaan met open bouwblokken en de daaruit ontwikkelde strokenbouw.¹²

8.0 Bijzondere architectonische objecten en ensembles

Inventarisatie van de meest waardevolle objecten:

- **Gereformeerde Noorderkerk, Heinsiusstraat 2 (?)**
Architect: Egbert Reitsma & Zn en K. Sandburg
Bouwjaar: 1955-1956
n.b.: Baksteendecoratie van Egbert Reitsma, 1955 (6.70 x 3.60) "Ik ben de deur der schapen. Mijn schapen horen mijn stem".
- **Voormalige Christelijke Lagere Tuinbouwschool, Van Oldenbarneveldlaan 15**
Architect: R. Offringa
Bouwjaar: 1951
- **Flatgebouw en winkels, Floresplein 34-50**
Architect: van Wijk en Broos
Bouwjaar: 1956

Bijzondere stedenbouwkundige ensembles

- Bouwblok, ontsloten door de Soendastraat, Molukkenstraat, Bandoengstraat en de Palembangstraat, gekenmerkt door gevarieerde bouwhoogtes en een bijzondere detaillering. n.b. geglazuurde terracottareliëfs van Anno Smit boven portiekingangen 1950-1955 (Soendastraat 101-118; West-Indische kade 265-272; Oosterhamriklaan 173-177 en 131-137; West-Indische kade, hoekflats; Palembangstraat 9). (Inmiddels gesloopt 2001).
- West-Indische kade aan het Van Starckenborghkanaal, ontworpen door F. Klein in 1952 op basis van het rationele bouwsysteem Rottinghuis.
- Surinamestraat – Paramaribostraat: een groene verbinding tussen kanaal, park en bebouwing. n.b. in de zijgevels reliëfs van geglazuurde terracotta.
- Voormalige Ger. Lagere School + kleuterschool + ULO, Star Numanstraat 53 en omgeving.
Architect: R. Offringa
Bouwjaar: 1950
n.b. situering in zuidoosthoek nabij Hamburgervijver. De school bestaat uit drie bouwvolumes die door hun bijzondere en zorgvuldige detaillering van raam omlijstingen, ingangspartijen en metselwerk een sterke eenheid vormen.

9.0 BIJLAGEN

BIJLAGE 1 :

**Dossier uitbreidingsplannen Noorderhoogebrug 1949-1961
(DIV-archief, Dienst RO/EZ)**

Map: Bestemmingsplan De Hoogte; 1949-1961
-1.777.811.22 U 26 Deel I zie II
wijziging uitbreidingsplan bij de Bedumerweg, binnen de begrenzing van de
spoorbaan naar Delfzijl en de bestaande bebouwing langs de Borgwal -
Bedumerstraat en Noorderstationstraat.

**Dossier uitbreidingsplannen Noorderhoogebrug 1947-1975
(DIV-archief, Dienst RO/EZ)**

Map: Bestemmingsplan Noorderhoogeburg; 1947-1975
-1.777.811.22 U 17
wijziging uitbreidingsplan omgeving Noorderhoogebrug langs het Van
Starkenborghkanaal en tussen de spoorweg naar Delfzijl en de Korreweg,
Poortstraat/Molukkenstraat.

-1.777.811.22 U 17	1947-1951	deel I zie II
-1.777.811.22 U 17	1951-1963	deel II zie III
-1.777.811.22 U 17	1963-1975	deel III

BIJLAGE 2: Literatuur

algemeen

- Boer, G.J. de, e.a., *Leefbaarheid in nieuwe wijken*, Bouw 1970, p. 691-692
- Boer, N. en Lambert, D., *Woonwijken: Nederlandse Stedenbouw 1945-1985*, Rotterdam 1987.
- Eijsbroek, H. e.a., *Groningse uitbreidingsplannen*, Publieke Werken 26^e jaargang no .5, mei 1958.
- Hoekstra, R., *Domweg gelukkig in de Dapperstraat*, Contour lustrumnr. 31, p. 28-39.
- Kam, S. de. *Volkshuisvestingsbeleid na 1945*, Groniek, Gronings Historisch tijdschrift, no. 75, 1981, p. 44-55.
- Keuzenkamp, W.A., *De bouwkunst van het hedendaagse Groningen*, Bouwkundig Weekblad 1958, p.145-171.
- Kroese-Duijsters, J.A.M. e.a., *Hebben naoorlogse woonwijken toekomstwaarde?*, E.v.. Stedenbouw en Volkshuisvesting 1992, extra nummer, p. 3-48.
- Klijn, E.H. (red.), *Profiel van naoorlogse wijken in Groningen, Een onderzoek naar de problemen van twaalf vroeg naoorlogse wijken in de gemeente Groningen*, Faculteit der Bouwkunde TU Delft, Delft 1989.
- Pouderoyen, C., *Het Wederopbouwplan van de stad Groningen*, Bouw 1949, p. 268-278.
- De stad vernieuwt, een nota over de bouw, verbouw en het gebruik van woningen in de jaren negentig*, Deel A: De Stad, Deel B: De naoorlogse wijken, Groningen (oktober) 1989.
- De stad vernieuwt, een nota over de bouw, verbouw en het gebruik van woningen in de jaren negentig*, Deel A: De Stad, Deel B: van stad naar de wijk, Groningen (februari) 1990.

de wijk

- Bekenkamp, H., *75 Jaar Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden, 1914-1989*, Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden, Groningen 1989.

- Duursma, J. en van Geest, J., *Sociale woningbouw in de stad Groningen 1850-1994, woningbouwvereniging 'Groningen' en woningstichting 'Gruno'*, Groningen 1994.
- Eide, K. H. van der, *Fotoboek de Hoogte, 1915-1984; geschiedenis van een Groninger Stadswijk*, Groningen 1984.
- Hacquebord, L.T. en Overbeek, R.M.H., *Wijkbeschrijving Korrewegwijk en Bedumerwegwijk*, in het kader van het MIP, uitgave dienst RO/EZ, ongedateerd.
- Hoekman, P. e.a., *Een eeuw socialisme en Arbeidersbeweging in Groningen 1885-1995*, Groningen 1986.
- Hofman, B., *De geschiedenis van de noordelijke stadswijken: Tuinwijk, Oranjewijk, Selwerd en Paddepoel*, Groningen 1986.
- Kramer, Martin en Smit, Roel, *Groninger corporaties nemen woningbezit gemeente over*, in: Woningraad, nr. 4 - 1986, p. 7-10.
- Kroef, R. van der, *Woningbouwvereniging Volkshuisvesting Toen, nu en straks; 85 jaar sociale woningbouw 1908-1993*, in: Profiel, Bedum 1994.
- Kroeze, W.G., *De Indische Buurt in Groningen; Ruimtelijke ontwikkeling, stedenbouw en architectuur*, Instituut voor Kunst- en Architectuurgeschiedenis, Rijks Universiteit Groningen, Groningen 1991. (scriptie)
- *50 jaar Maatschappij tot Verbetering van Woningtoestanden, 1914-1964*, uitgave Maatschappij tot Verbetering van Woningtoestanden, Groningen 1964.
- Noordewier, Bart en Parie, Koos, *Volkshuisvesting en woningcorporaties na 1945*, in: Noorderbreedte, november 1990, p. 71-75.
- Smid, G.B., *Woningbouw in de gemeente Groningen van 1945 tot 1951*, Bouw 1951, p. 450-460.

BIJLAGE 3: geraadpleegde archieven

de Groninger Archieven:

- werktekeningenarchief
- fotoarchief
- maquettes uitbreidingsplannen

DIV archief dienst RO/EZ Groningen:

- bestemmingsplannen dossiers

Archief afdeling Monumenten dienst RO/EZ Groningen:

- fotomateriaal afkomstig van afdeling Ruimtelijke Plannen
- maquettes uitbreidingsplannen

BIJLAGE 4: lijst van afbeeldingen

Afbeelding 1 'luchtfoto Korrewegwijk'.

Door Aerophoto Eelde, aanwezig in map Naoorlogse Wijken, afdeling Bouwtoezicht & Monumenten.

Afbeelding 2 'de oosterhamrik, Topografisch-Militaire kaart, 1864', afkomstig uit de wijkbeschrijving Oosterparkwijk (MIP).

Afbeelding 3 'plan van uitbreiding (1906)', afkomstig uit : *Tien grote plannen voor Groningen, 1608-1995*, H.G. Hurenkamp, Assen 1995, p.18-22.

Afbeelding 4 'detail uitbreidingsplan Berlage, 1928', afkomstig uit : *Tien grote plannen voor Groningen, 1608-1995*, H.G. Hurenkamp, Assen 1995, p. 20.

Afbeelding 5 'uitbreidingsplan 1938-40', afkomstig uit: dossier uitbreidingsplannen 1936-1955, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 6 'voorstudie Noorderhoogebrug, 1949, algemene plankaart', afkomstig uit: bestemmingsplannen dossier 1947-1975, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 7 'schetsplan De Hoogte, 1949, algemene plankaart', afkomstig uit: bestemmingsplannen dossier 1949-1961, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 8 'uitbreidingsplannen: Noorderhoogebrug, de Nieuw-Indische Buurt en Selwerderwijk', bureau ArEA, Groningen 2000.

Afbeelding 9 'uitbreidingsplan de Hoogte', afkomstig uit: bestemmingsplannen dossier 1947-1975, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 10 'wijkvolkshuisvestingsplan West-Indische Buurt', 1989, een uitgave van de dienst RO/EZ Groningen en Domein woondiensten.

Afbeelding 11 'foto Soendablok', aanwezig in map Naoorlogse Wijken, afdeling Bouwtoezicht & Monumenten.

Afbeelding 12 'visie op nieuwbouw Soendablok', rapport Oving-Architecten 1999.

BIJLAGE 5: Nieuw-Indische Buurt

Soendastraat

complex van 120 (+helft duplex) etagewoningen

bouwjaar 1950
architect Kuiler & Drewes
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer Wijn en Dekkers Bouwbedrijf N.V.

128 woningen met 1 slaapkamer (waarvan 6 voor werkende vrouwen)
42 woningen met 3 slaapkamers
3 winkels aan de Palembangstraat

Bankastraat

complex van 37 etagewoningen
bouwjaar 1949
architect van Wissen en van der Zee
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer J.E. Wieringa

31 woningen met 3 slaapkamers
6 woningen met 4 slaapkamers

Bankastraat

complex van 16 woningen
bouwjaar 1962
architect L. van der Zee
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer P.B. Biezen

16 woningen met 3 slaapkamers

Korreweg

complex van 42 (tijdelijk 84 duplex) etagewoningen
bouwjaar 1953
architect H.J. van Wissen & L. van der Zee
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer L. Geveke

Molukkenstraat

complex van 66 woningen
bouwjaar 1957
architect H.J. van Wissen & L. van der Zee
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer E.F. Bakker

Bejaardenwoningen met een slaapkamer

Palembangstraat

complex van 216 etagewoningen (met 3 slaapkamers)

bouwjaar 1949
architect Kuiler & Drewes
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer K. Kuipers

Semarangstraat

complex van 170 etagewoningen

bouwjaar 1948
architect H.L. van Wissen & L.van der Zee
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer H.F. Bakker

34 woningen met 2 slaapkamers
132 woningen met 3 slaapkamers
4 woningen met 4 slaapkamers

Timorstraat

complex van 127 etagewoningen

bouwjaar 1948
architect Kuiler & Drewes
opdrachtgever Volkshuisvesting
aannemer Th. Medendorp en M. Bousema

3 woningen met 1 slaapkamer
18 woningen met 2 slaapkamers
94 woningen met 3 slaapkamers
10 woningen met 4 slaapkamers
2 woningen met 5 slaapkamers

Soerabajastraat

complex van 192 etagewoningen

bouwjaar 1949
architect Oom & Kuipers
opdrachtgevers Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden
aannemers F. Dieters, J.C. Jansen, I. Heeringa, Wijn en Dekkers
bouwbedrijf E. en G. Kwant

45 woningen met 2 slaapkamers
126 woningen met 3 slaapkamers
18 woningen met 4 slaapkamers
3 woningen met 5 slaapkamers
enkele woningen boven winkels in de Floresstraat

BIJLAGE 6: Noten

---

¹ Meer over systeembouw in 'Vijf vragen over systeembouw', uitgave van de Vereniging van Systeembouwers, Den Haag 1957.

² Zie artikel van G.B. Smid in *Bouw* 1951, p. 450-464, van Ir. J. de Ranitz in *Bouw* 1954, p. 895-904 en van W.A. Keuzenkamp in *Bouwkundig Weekblad* 1958, p. 145-171 .

³ G.B. Smid, (vertrouwelijke) gegevens afkomstig uit personeelsdossier, dienst S&V, nu in archief DIV van de dienst RO/EZ: Volledige naam is Giordano Bruno Smid, geboren op 14 mei 1900, van huis uit protestant. Hij startte zijn opleiding met de 5 jarige H.B.S. (diploma 1918), vervolgd door de M.T.S. in Den Haag (diploma 1921) en het Voortgezet Bouwkundig Onderwijs (diploma 1924, acte Middelbaar tekenaar Md in 1926). Uit zijn c.v. blijkt dat hij buiten zijn vakgebied om interesse had voor kunstgeschiedenis, literatuur en landschapontwikkeling. Hij was lid van de Nederlandse Bond van Stedenbouwkundigen, de Vereniging voor Bescherming van Natuurmonumenten en de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. De toenmalige directeur S&V, Meneer Dix, dicht Smid in een aanbevelingsbrief van 1954, naar aanleiding van een externe sollicitatie de volgende eigenschappen toe: 'niet uitgesproken vlot, maar beschikt over aangename omgangsvormen, een scherpe analytische geest en een taaie vasthoudendheid', verder noemt hij hem 'enigszins een individualist'. Uit dit dossier blijkt tevens dat Dix, Smid sinds 1953 tot plaatsvervangend directeur S&V heeft benoemd. Vanaf 1950 onderneemt Smid diverse pogingen om bij andere Gemeenten, o.a. Utrecht, Breda en Delft als directeur Openbare Werken (of een vergelijkbare dienst) te worden aangenomen. In februari 1956 verwerft hij de aanstelling van directeur van de afdeling Stadsontwikkeling van de dienst Gemeentewerken van de Gemeente Eindhoven, die hij vanaf 1 mei 1956 aanvaard. Hij wordt op 3 september 1956 opgevolgd door Henk Eijsbroek, die wordt aangesteld als architect 1e klas. Smid's carrière in Eindhoven wordt in 1959 vroegtijdig beëindigd door een interne reorganisatie, waardoor hij voor het eerst in zijn loopbaan terecht komt bij een commerciële werkgever, namelijk het Groningse architectenbureau van K.G. Olsmeijer.

⁴ Vergelijk met: 'Het woningmateriaal, dat bij Berlage in continue straatwanden was ondergebracht, werd opgedeeld in verschillende woningsoorten. Deze kregen in de open verkavelingen telkens, als los blok of rij, een zelfstandige architectonische bepaling: eengezinswoningen in twee lagen, etagewoningen in drie of vier lagen en op enkele strategische plaatsen hoge woongebouwen van tien tot twaalf lagen'. Henk Engel en Endry van Velzen, 'De vorm van de stad: Nederland na 1945' in: 'Stedenbouw, de geschiedenis van de stad in de Nederlanden van 1500 tot heden', p. 281.

⁵ Noud de Vreeze, 'Woningbouw, Inspiratie & Ambities, Kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland, een uitgave van de Nationale Woningraad,' Amsterdam 1993.

⁶ Ir. H.J. Dix, 'De Groningse Nieuwbouw', Wederopbouw 1953, p. 70-83.

⁷ Brief directeur S&V aan college van B&W van 22 december 1947 (woningbouw Noorder- en Oosterhoogebrug).

⁸ Citaat van G.B. Smid afkomstig uit: 'Woningbouw in de gemeente Groningen van 1945 tot 1951', *Bouw* 1951, p. 450-464.

⁹ Het Wijkvolkshuisvestingsplan: 'pronkjewail in golden raand' is opgesteld door KAW Architecten BV, onder verantwoordelijkheid van de betrokken corporatie Groningen (nu onderdeel van Domein Woondiensten). De begeleidende werkgroep bestond uit vertegenwoordigers van de corporatie, de bewoners, ondersteund door Vereniging Wijkopbouw Oosterparkwijk (VWOO) en Delta en de Gemeente Groningen, dienst RO/EZ..

¹⁰ Het Volkshuisvestingsplan van de gemeente Groningen 'Thuis in de Stad' is gelijktijdig met het Convenant 'Wijken en Dringen' op 2 juli 1998 vastgesteld.

¹⁰ Landelijk onderzoek zoals de 'Verkenningen' van het Centraal Planbureau en de nota 'de opgaven in beeld, voorstellen en uitwerkingsrichting 2x20 miljoen voor vier herstructureringsgebieden' door de Raadscommissie VROM.

¹² Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam (AUP) werd ontworpen door C. van Eesteren, ir. Th. K. van Lohuizen en ir. L.S.P. Scheffer in opdracht van de gemeente Amsterdam.